

July 2002

## Extending the Dance: Relationship-Based Approaches to Infant/Toddler Care and Education

Carolyn P. Edwards *University of Nebraska - Lincoln*, [cedwards1@unl.edu](mailto:cedwards1@unl.edu)

Helen Raikes *University of Nebraska-Lincoln*, [hraikes2@unl.edu](mailto:hraikes2@unl.edu)

המאמר הופיע בכתב העת Young Children, יולי 2002.

### הרחבת הריקוד: גישות בחינוך וטיפול לגיל הרך המבוססות על מערכות יחסים

בעיר לינקולן במדינת נברסקה בארה"ב, הפעוט קול בן השנה וחצי ביסס מערכת יחסים חמימה ואוהבת עם הוריו. הוא פונה אליהם לקבלת תמיכה במצבים חדשים, מגיב בצהלה כאשר פוגש אותם אחרי יום במעון, משתף אותם בתגליות שלו, ומבקש מהם נחמה כאשר הוא נפגע. בתצפית על קול ואמו – בה רואים כיצד הם מתנועעים יחד, מחליפים מבטים, ומתקשרים בתורות – יש תחושה שהקשר הקרוב שלהם הוא מעין ריקוד. הריקוד הזה, על אף שהוא בדרך כלל חלק והרמוני, כולל גם רגעים של הפתעות וניסיונות להדביק פערים כאשר הרוקדים יוצאים מסנכרון מכל סיבה שהיא. במהלך הזמן, נכללים רכיבים חדשים לתוך רפרטואר הולך ומתרחב של צעדים, מקצבים ומצבי רוח. מערכת היחסים הופכת בהדרגה להצגה בעלת מערכות רבות ושכבות רבות של משמעות ופרשנות. הילד קול מתפתח בביטחון העצמי ובמיומנויות שלו ולומד להוביל ולעקוב אחרי המבוגר במספר זירות הולך ומתרחב – חברתית, שכלית ותקשורתית.

התקשורת האינטימית והקצבית שמתרחשת בין קול לבין אמו הוגדרה באופן קולע כריקוד של יחסים (relationship dance, Thoman, 1987). ריקוד זה מביא רכיבים חשובים להתפתחות מוצלחת של תינוקות. באמצעות העונג והשיתוף הרגשי של תקשורת חמה, אוהבת והדדית עם דמות מטפלת פנויה רגשית, לומד התינוק על אנשים ועל העולם והוא צומח מבחינה שכלית, חברתית ורגשית בצעדים קטנטנים וברי שליטה. תינוקות רבים חווים ריקוד כזה של יחסים עם הוריהם, המטפלים העיקריים שלהם. כיום תינוקות ופעוטות רבים מטופלים גם על ידי אנשים אחרים כאשר הוריהם עובדים או לומדים. מעבר לכך, כל התינוקות – אם הוריהם עובדים מחוץ לבית ואם לא – הופכים מגיל צעיר להיות חלק מקבוצות חברתיות מחוץ למשפחתם הגרעינית. כבר בשבועות או בחודשים הראשונים של חייהם, מפנים תינוקות את תשומת ליבם ואת התעניינותם מעבר למשפחה, כלפי מבוגרים וילדים אחרים שנתפסים על ידם כידידותיים ומרגשים או אוהבים. אמנם ההורים מתווכים את האינטראקציות המוקדמות של תינוקות, אך התינוק הוא זה שמחפש את מערכות היחסים הללו ונכנס אליהן בקצב שלו. אנשים יוצרים את חייהם דרך מערכות יחסים עם אחרים; התפתחות ולמידה מתרחשות "בתוך, דרך ועבור מערכות יחסים" (Josselson, 1996).

כך הופכים מבוגרים שאינם ההורים, כגון מטפלים, מחנכים ומנהלים של תכניות לגיל הרך, לדמויות משמעותיות בחייהם של ילדים – בני זוג באופן מרומז או מפורש בריקודי היחסים שלהם. מאמר זה מתאר את ערכם של סוג כזה של מערכות יחסים עבור ילדים, ומתאר צעדים עליהם מתבססים מחנכים אמריקנים ואיטלקים מתכננים מבוססות-יחסים כדי להרחיב את ריקודי היחסים הראשונים של ילדים.

קול הרחיב את ריקודי היחסים שלו. בנוסף לקשר הקרוב שלו עם הוריו, הוא נהנה גם מריקוד יחסים עם בסיס בטוח עם מיה, המטפלת שלו. הוא נמצא בטיפול של מיה מגיל צעיר. מיה מטפלת בו ובשלושה תינוקות נוספים ב"משפחתון" קטן המבוסס על מערכות יחסים, בו מתאפשר למיה ולילדים להתרכז אחד בשני במהלך יום הפעילות.

במהלך היום מיה מהווה בסיס בטוח עבור קול. מיה מרגיעה אותו ומסייעת לו כאשר הוא נפצע או נפגע. היא שותפה לתגליות שלו. למשל, היא עוצרת ומפנה איתו מבט לשמים כאשר קול מתרגש ממטוס חולף. היא אומרת "מטוס". וקול חוזר אחריה "א-טוס", והם מחליפים ביניהם חיוכים. באופן כללי הם עוקבים אחד אחרי השני, והתנהגותו של קול משתנה כאשר מיה יוצאת מהחדר. קול אוהב לקבל ממיה חיבוקים ואוהב כשהיא מלטפת את גבו בשעת מנוחת הצהריים.

כאשר מיה מארגנת את הכיתה לפני הגעת הילדים בבקר, היא בוחרת מספר משחקים אותם החל קול לחקור לאחרונה. היא מראה לילדים תצלומים של טיול שעשו יחד הילדים בימים האחרונים, וקול מיד מזהה את עצמו ומשיים חפצים ואנשים רבים תוך כדי פטפט עליו. הוריו של קול עובדים יחד עם מיה; הם מהווים סוג של להקת ריקודים, מעבירים מאחד לשני את טיפולו של קול כך שהילד רוקד באופן חלק לאורך ימיו ושנותיו הראשונות.

כיצד עשוי להיראות ריקוד היחסים של הורה-ילד בהקשר תרבותי אחר? הבה נעבור לפיסטויה באיטליה, עיירה טוסקנית במרחק אלפי קילומטרים מלינקולן, נברסקה, ונצפה באינטראקציה נוספת.

הילדה קלרה, בת 10 חודשים, נישאת על ידי אמה אל תוך מרכז הפעוט העירוני "איל גרילו" (הזחל). זהו כמעט סופו של השבוע הראשון של קלרה במרכז. בימים הקודמים, נשארה אמה של קלרה יחד אתה במרכז לאורך שהייתה, אך כעת מרגישה קלרה מספיק בנוח והאם משאירה אותה במרכז לזמן מה. קלרה משחקת בשמחה עם פרנקה, המחנכת/מטפלת שמסייעת למשפחה החדשה להיקלט במסגרת. קלרה גם מאוד מתעניינת בילדים האחרים ובצעצועים.

כאשר נראה כי קלרה רעבה, פרנקה מכינה את הדייסה שקלרה צריכה לאכול היום. פרנקה רצתה להמתין לחזרת האם כדי להתחיל את ההאכלה, אך זמן ההמתנה התארך וקלרה רעבה מידי כדי להמתין. קלרה אוכלת יפה כשפרנקה מאכילה אותה, עד שהיא מבחינה באמה החוזרת ופורצת בבכי. פרנקה מפנה מקום לאם ומעבירה לה את קערת הדייסה. האם מנסה להאכיל את קלרה עוד קצת אך הילדה נמצאת יותר מידי במצוקה בכדי לאכול עד שהאם מוציאה אותה מכיסא האוכל, מחזיקה אותה בידיה ומרגיעה אותה באומרה: "זה לא היה כל כך נורא." קלרה נרגעת ומסיימת את הארוחה, כשפרנקה יושבת וצופה, חיוך חמים על פניה.

בסוף השבוע, כאשר מגיעה האם לאסוף את קלרה, קלרה נינוחה בידיה של פרנקה, כאשר שתי הנשים משוחחות על איך עבר היום. אז יוצאות הילדה והאם מהמרכז, כשהאם מנפנת לשלום, אומרת "צ'או" ומזכירה את שמות כל הילדים הנראים (כאילו מדברת עבור קלרה, ובכך מראה ששתיהן כבר מרגישות שייכות לקבוצה).

יתכן שיש הבדלי שפה ומנהגים במרכז איטליה, אך המתרחש במסגרת האיטלקית נראה מוכר, וקל לאנשים מבחוץ להבין. למחנכים האיטלקים יש מושגים ייחודיים כאשר הם מדברים על אסטרטגיות, אך רבות מהמטרות שלהם דומות למטרות במסגרות אמריקניות. לדוגמא, המחנכים בתכנית העירונית בפיסטויה שואפים להפוך את תקופת ההסתגלות להדרגתית ונוחה ככל שניתן, לילד ולמשפחתו, כך שהם ירגישו תחושת שייכות במסגרת וקשר חם עם הילדים והמבוגרים האחרים שם. המחנכים שואפים לשדר נדיבות (generosity of attitude), ליצור סביבה רצויה ומעוררת, ולקדם תחושות של הרמוניה וקלילות בין הילד למבוגר. המחנכים מבססים את מעשיהם במפורש על מערכות היחסים המתפתחים בתוך כל תכנית (מרכז). הם לוקחים בחשבון מה מתרחש בין ובקרוב כל המחנכים, הילדים והמשפחות. בנוסף, כל מרכז, כמו "איל גרילו" שתואר, נמצא במערכת יחסים עם כל המרכזים העירוניים לגיל הרך ועם הקהילה באופן כללי.

גם התכנית במדינת נברסקה בארה"ב מבססת את עשייתה על מערכות יחסים, מתוך ההנחה כי ילדים המרגישים בטוחים במערכות יחסים עם מחנכים והורים ישגשו בהתפתחותם.

מהי המשמעות של מערכות יחסים עבור תינוק? ומהו הערך של הרחבתם במהלך היום במסגרת החינוכית-טיפולית?

### **תפקידם של מערכות יחסים – ו"ריקוד" היחסים – בהתפתחות**

בשלושים השנים האחרונות למדו חוקרים רבות על חשיבותן של מערכות יחסים לתינוקות. מערכות יחסים קרובות, מתמשכות ודואגות מעניקות את הסביבה המתאימה לכל המרכיבים של גדילה בריאה, למידה והתפתחות. מבוגרים רגישים וזמינים רגשית יוצרים מסגרת לאינטראקציה עם התינוק מרגע הלידה. המבוגרים מגיבים לאותות של התינוק, מושכים אותו למבטים הדדיים, מתקשרים איתו דרך מלמולים ולאחר מכן דרך שפה, מתנועעים איתו באופן מסונכרן, מחקים את התינוק ומגיבים באופן מותאם לבכי של התינוק. התינוק – שנולד עם יכולת לחלוק רגשות עם בני אדם ועם הצורך להצטרף ו"ללמוד תרבות" – מוצא דרך להשתתף. פסיכולוגים רבים לתינוקות הבחינו בכך שהתגובות ההדדיות בין הורה לילד נראית כמו ריקוד. Thoman (1987) פיתחה באופן יפהפה את המטפורה של הריקוד בספר שכתבה להורים "נולדו בריקוד: כיצד הורים אינטואיטיביים מבינים את שפתם הלא מדוברת של תינוקם".

### **תכניות המבוססות על מערכות יחסים ועל התקשרות בארה"ב**

הידע על מערכות יחסים חיוביות משנה את עבודתם של מחנכים עם תינוקות ופעוטות. מחנכים רבים יישמו עקרונות של תיאוריית ההתקשרות בעבודתם עם ילדים ומשפחות בתכניות שונות במקומות שונים בארה"ב. למשל, בתכנית Early Head Start (מקבילה לתכנית הט"ף) אחד העקרונות הבסיסיים בעבודה החינוכית עם הילד ומשפחתו הוא בניה ושימור של מערכות יחסים חיוביות וחזקות המתמשכות לאורך זמן. היום יותר תכניות מדגישות את חשיבות המשכיות הטיפול לאורך מספר שנים. מזה כ-15 שנים מרכז קליפטון בלינקולן נברסקה (Donald O. Clifton Child Development Center) מעסיק עובדים בתכנית המבוססת על עקרונות ההתקשרות. במרכז הנ"ל מתחילה ההתמקדות בהתקשרות ובמערכות יחסים ביצירת קבוצות משפחתיות קטנות של תינוקות, כאשר לכל קבוצה יש מטפלת בעלת הכשרה שנשארת עם הקבוצה לאורך זמן, בדרך כלל במשך כל שנות הינקות והפעוטות. בחירת המטפלים/מחנכים מתחילה בראיון מובנה שבודק כישורים של יחסים כגון אמפתיה, יצירת מערכת יחסים מבינה ואוהדת, אנרגיה של הובלה, והיכולת לראות ילדים כאינדיבידואלים. התכנית תומכת במערכות היחסים של הורים ומטפלים עם ילדים באמצעות תצפיות, פידבק, שיקוף, ולעיתים גם התערבות. המרכז גם מעודד את שימור המטפלים באמצעות מבנה שכר איכותי, מורל גבוה, ותהליך סופרוויז'ן שמעודד צמיחה אישית ומקצועית. המחנכים מכינים תכנית חודשית אישית לכל ילד המבוססת על תחומי העניין שלו המתהווים, על התפתחותו, כישוריו ויכולותיו; המחנך משתף את המשפחות בתכניות. מערכת היחסים בין המחנך לילד היא הרחבה של מערכת היחסים הראשונית בין הילד להוריו, והמחנכים משקיעים בבניית קשרים תומכים עם משפחות סביב האינטרס המשותף שלהם – הילד. המשכיות הטיפול, שיחות רבות – אישיות וטלפונית – ואסטרטגיות נוספות מעודדות תקשורת ומחויבות הדדית בין מחנכים ומשפחות. המרחב במרכז מארגן תוך התחשבות בהמשכיות הטיפול. לכל מחנכת יש חדר משלה, בו משתמשת הקבוצה המשפחתית שלה באופן בלעדי לאורך שנות הילדות המוקדמת של הילדים, עד למעברם לגן הילדים.

### **מדריך לתכניות חינוכיות-טיפוליות המבוססות על תיאוריית ההתקשרות**

על אף השונות בין תכניות, ישנם מאפיינים משותפים לתכניות שמעוצבות סביב עקרונות ההתקשרות. אנחנו מציעים את ההנחיות הבאות למחנכים ומנהלים בגיל הרך שמיישמים תכניות המבוססות על מערכות יחסים.

יש לבחון החלטות הקשורות לתכנית דרך עדשה של מערכות יחסים, כך שנהלים יתמכו במערכות ולא יחלישו אותן. למשל, יש לחשוב על מערכות יחסים בשעת תכנון לוחות זמנים של מחנכים או בשעת עיצוב תוספת בניה למבנה בו מתקיימת התכנית. יש לחפש דרכים

לחזק ולתמוך במערכות היחסים בין הורה וילד, מחנך וילד, מחנך והורה, ילד וילדים אחרים, ומחנך למחנכים אחרים.

- יש להבין כי התפתחות של ילד מתרחשת בתוך הקשר משפחתי, תרבותי, לשוני, והיסטורי. יש לפתח רגישות והבנה לערכים, אמונות וציפיות שונים. יש לבנות יחסים שמעודדים המשכיות, אך גם מאפשרים אתגר ושינוי.
- יש להוות דוגמה אישית ולהשתמש בכישורים שבונים מערכות יחסים חזקות תוך כדי אינטראקציות עם ילדים ועם משפחות: אמפתיה, תגובתיות רגשית, תקשורת לא מילולית טובה, ראייה אינדיבידואלית, כבוד, קבלה, התענגות, והכרה בתחומי עניין ותחומי חוזק של הילד.
- יש לעודד המשכיות טיפול על ידי יצירת קבוצות משפחתיות ("משפחתונים") בהן מחנך (או מחנכים) וילדים הנשארים יחד לאורך זמן. יש לשקול שימוש בשיטות שמאפשרות המשכיות, כגון קבוצות רב-גילאיות או שיטת ה"לולאה", המאפשרת למחנך להתקדם עם קבוצת ילדים עד שהילדים עוברים למסגרת אחרת והמחנך מתחיל עם קבוצה חדשה.
- יש לספק לכל ילד מחנך/מטפל עיקרי. אותו מחנך הופך לבסיס בטוח לכל ילד בתוך קבוצה קטנה של ילדים ומשפחות.
- יש לקדם עקביות בקרב כל הצוות, לא רק המחנך/מטפל העיקרי. למשל, במהלך חילופי משמרות, יש להקצות מחנך משני קבוע לאותם ילדים למשמרת השניה, כך שהם ומשפחותיהם יחוו יכולת חיזוי ואמון.
- יש להבטיח אפשרות של כל ילד להיות עם מחנך עיקרי אחד (או לעתים שניים) בקבוצה קטנה לאורך כל היום במסגרת. יש להימנע משימוש בחדרים מאוד גדולים, בהם מכניסים קבוצות גדולות.

חשוב לתמוך בילדים במהלך היום ברגעים של פרידה, של מפגש ושל מעברים, דרך שהיה של המחנכים עם הילדים כדי להעניק תחושת ביטחון.

- יש לתמוך בילדים ובהורים בשעת מעברים עיקריים; לדוגמה, יש לנסות להעביר ילדים ממקום למקום יחד עם חברים קרובים או מוכרים או עם מחנך מוכר. יש להיות מודע לתפקיד המחנך/מטפל כבסיס בטוח המקל על שינויים אצל הילד.
- יש ליישם שיטות של תצפית ותכנון המעודדות אינטראקציות המכוונות לצרכיו הייחודיים של כל ילד. לדוגמה, מחנך עיקרי יכול לתחזק תיקיה המתעדת את גדילתו והתפתחותו של כל ילד, היות והוא עקב מקרוב אחרי קבוצה קטנה של ילדים לאורך זמן.
- יש לתמוך בתקשורת ודו-שיח בין מחנכים למשפחות ולעודד פגישות, ביקורים והחלפת מידע באופן תדיר.
- יעדים של מערכות יחסים צריכים להוות נושא לשיחה עם המשפחות. למשל, יש לשוחח עם הורים על התקדמות מערכות היחסים של ילדם.
- יש להעסיק אנשי צוות המאמינים בחשיבותן של מערכות יחסים; בעלי כישורים חזקים של יצירת קשר חיובי, אמפתיה, ותקשורת; ואנשים המסוגלים להשקיע בילדים מבחינה רגשית.
- יש לעבוד עם הצוות כך שיהיו לכל אחד הזדמנויות להתייחס לילדים באופן עקבי הן במצבים טיפוליים והן במצבים חינוכיים-לימודיים. לדוגמה, אם התכנית מצדדת בתגובה מהירה לבכי של תינוק כדי לטפח תחושת אמון אצל התינוק, אז יש לוודא כי כל אנשי הצוות מגיבים באופן עקבי.
- יש להפחית תחלופה בקרב המחנכים על ידי הענקת שכר הולם ותנאים טובים, ויש להדגיש את מיקוד התכנית במערכות יחסים ואת חשיבות המחויבות לקבוצת הילדים לאורך שנות הינקות. יש לעודד כל חבר צוות להתחייב לעבוד עם קבוצתו עד תום תקופת קיומה, ולשקול שינויים בקריירה רק לאחר סיום תקופת הינקות של הילדים.
- יש לראות את התפתחות הצוות כתהליך, לא כתוצאה, ולהתייחס למרכיבים הרגשיים של התפתחות המבוגר בעת הסופרויז'ון (למשל, יש לקחת בחשבון את חשיבות

מערכות היחסים למחנכים, נוסף לחשיבותן לילדים ולהורים). יש להעניק הכשרה שמאפשרת למחנכים להמשיך ללמוד על חשיבות מערכות היחסים שלהם עם ילדים ועם משפחות.

### **חינוך מבוסס על מערכות יחסים: גישות איטלקיות לטיפול בגיל הרך**

הגישה הרווחת בארה"ב מדגישה דרכי חשיבה על ריקוד מערכות היחסים של הילד בתכניות לגיל הרך. אך כפי שיש דרכים רבות לרקוד, כך יש יותר מדרך אחת לתכנן תכנית המבוססת על מערכות יחסים. ברחבי העולם, גישות חכמות לטיפול בגיל הרך משלבות את הילד במערכות יחסים קרובות וקצביות עם אנשים אכפתיים. על אף ההבדלים בשפה ובתרבות, מהות הגישות דומה, גם במקומות מרוחקים בזמן ובמקום. למידה של מערכות ושיטות אחרות מאפשרת לנו לחשוב על המערכות שלנו, ועשויה לאפשר לנו לשנות, להרחיב ולשכלל אותן.

מזה מספר עשורים, עובדים מחנכים באיטליה עם הורים ועם אזרחים אחרים על בניית מערכת ציבורית איכותית לטיפול וחינוך עבור משפחות עם ילדים צעירים. השיטה של רג'יו אמיליה (שם של מחוז ועיירה בצפון איטליה, וגם שם השיטה החינוכית שפותחה שם) ידועה בקרב מחנכים בזכות עבודתו ומילותיו של מייסדה, לוריס מאלגוצי (1993), שדיבר על "חינוך כמערכת יחסים". הוא ראה ילדים ככוחות שמעשירים את עולמנו על ידי יצירת קשרים חדשים בין אנשים, מקומות וחפצים. על כן, מחנכים צריכים להתייחס לילדים כאל אנשים שתמיד מקושרים עם אחרים ותמיד נמצאים בחיפוש אחר השתתפות בקהילות רחבות יותר. העיירה רג'יו אמיליה אמנם מוכרת מאוד בקרב מחנכים, אך גם ערים נוספות בצפון ומרכז איטליה חוו הצלחות מקבילות כאתרים של חידושים משמעותיים. סיפוריהם של ניסויים בתחום החינוך-טיפול הכוללי הממוקד משפחה נלקטו מארבע ערים: מילאנו, רג'יו אמיליה, פארמה ופיסטויה (2001). מומחי מדיניות מובילים, חוקרים, מנהלים, רכזים פדגוגיים ומחנכים ארגנו את הסיפורים שמהווים יחד תמונה של גישה איטלקית ייחודית מתהווה ל"חינוך המבוסס על מערכות יחסים", במילותיו של מאלגוצי.

האנשים העובדים בשירותים הציבוריים לתינוקות ופעוטות עוסקים בשיפור איכות מתמיד דרך שיתוף פעיל והחלפה של מידע גם עם משפחות וגם עם חוקרים מאיטליה ומארצות נוספות. הם עבדו במיוחד על פיתוח של תקופת כניסה או מעבר למסגרת שהיא הדרגתית, מותאמת אישית, ומכבדת. תקופת המעבר, המכונה *inserimento*, מאפשרת למשפחות, למטפלים ולילדים לבנות יחד תחושת שייכות ואמון הדדי (Bove, 1999). הושם גם דגש חזק על תיעוד - תהליך שיתופי של תצפיות, פרשנות, ויצירת תצוגות מגוונות - כדי לתמוך בהתפתחות המקצועית של מחנכים; לקבל החלטות מעגליות שמכבדות את הילדים; ולתקשר עם משפחות, עם עמיתים ועם הקהילה.

לדוגמא, כדי לאזן את הדגש המושם על תקופת הכניסה של הילדים החדשים למסגרת, נזהרים המחנכים גם לסגור מערכות יחסים בדרכים בהן נפרדים בשפה הרגשית של התקשרות. במקרים רבים מבטאים המחנכים רגשות פרידה ומחשבות מסכמות באמצעות יומן שיוצרים - ספר זיכרון - שמוענק לכל משפחה בעת עזיבת הילד את התכנית. בספר יש צילומים של הילד ברגעים משמעותיים, יצירות שלו, רשומות אנקדוטיות והערות סיכום, מכתבים שהוחלפו בין הצוות למשפחה, ולוחות זמנים המתעדים אירועים. לעתים נלווה לספר הזיכרון טקסט פשוט המדבר באופן ישיר ואוהב על חוויות הילד ומדגיש את כוחותיו המיוחדים של הילד ואת תרומותיו לחיי הקבוצה. הספרים הללו הם אוצר עבור המשפחות, שממשיכות לעיין בהן במשך שנים.

ומאפיין אחרון חביב, האיטלקים ידועים בתור יוצרי מרחבים יפהפיים המתוכננים היטב ומותאמים אישית לילדים. הסביבה האנושית והפיזית של המרכזים משדרת תחושה חזקה לא רק של כבוד ליכולותיו של הילד, אלא גם תחושה של קבלה חמה של כל הנכנס - ילדים ומבוגרים. קריסטינה בונדבלי יצרה סביבה כזאת במרכז "פטר פן" ברג'יו אמיליה. המבואות מאורגנים כך שמוצג בהם מה שקורה בתוך המרכז. תצוגות המתוכננות בקפידה מיידעות את המשפחות על הקצב והתוכן של יומו של הילד. בתצוגה אחת יש מקבצים של פתקים על כל ילד, מקושטים בתוך ניילוניות המשדרות מסרים בסיסיים של תקשורת פתוחה ושייכות.

בכניסתן לכיתה, המשפחות מוצאות מקום מזמין המעוצב בריהוט ביתי, לא מוסדי. יש בכיתה גם צילומים ממוסגרים של כל ילד, אוסף של "תיבות אוצר" גדושות במזכרות של הילדים מחופשת הקיץ הקודמת, וקלסרים גדולים המכילים את עבודות הילדים, המונחים במקום נגיש המאפשר שיתוף בין ילדים ועם ההורים. הסביבה היא בטוחה מבחינה רגשית ופיזית, אך גם ידידותית ומעודדת אינטראקציות, תקשורת ומערכות יחסים. הסביבה תומכת ביצירת חברויות חדשות בקרב הילדים והמשפחות ותומכת בלמידה שלהם על מסורות תרבותיות ייחודיות, ערכים, ודרכים ליהנות מחיי משפחה וקהילה באזור המקומי. בעיר פיסטויה, מחנכים מדברים על הפיכת המרחב לחיובי עבור הילד והקבוצה. המרחב צריך לשדר לילדים תחושה של שייכות לקהילה בעלת היסטוריה, באופן כוללני שנוגע בכל ילד חדש שמצטרף. לדוגמא, רוב החדרים מכילים ריהוט מוכר, כמו עריסות מקש שנארגו על ידי אומנים מקומיים וריהוט מבתיים של ילדים. המרחב צריך גם לעודד דימיון, פנטזיה והתבטאות. דרך סיפורים, תיאטרון בובות ואגדות, הילדים והמחנכים לומדים וחוקרים יחד תפקידים דמיוניים, מגלים מחדש מסורות עממיות אזוריות, מתמודדים עם ומתגברים על רגשות, ויוצרים יחד עולם דמיוני שמכיל דמויות מיוחדות שהופכות לחלק מחיי הקבוצה. ערים מסוימות (במיוחד פיסטויה, פארמה ומילאנו) חוו שיתוף פעולה איתן בין מחנכים, פקיד ציבור, ומשפחות כדי לפתח תכניות חדשניות לענות על צורכיהם של סוגי משפחות שונים. היום באיטליה ניתן לראות ערים בהן יש לא רק מרכזי יום לתינוקות ופעוטות, אך גם מרכזי קהילה ומשפחה, מרכזי הורים-ילדים ומשפחתוני הורים מאורגנים (play groups). האנשים הללו באיטליה מציעים מערכת מגוונת של שירותים שמשלבת מימון ציבורי ופרטי ומשלבת שירותים חברתיים ותמיכה משפחתית עם מסגרות לילדים ועם התערבות מוקדמת. מעבר לכך, התכניות הללו פתוחות לכלל הקהילה, ואינן מכוונות רק למשפחות עם צרכים או סיכונים מוגדרים. כדי להשיג ולשמר איכות גבוהה בתכניות הללו נדרשים המשכיות ומעגלי תקשורת בתוך ובין כל הדרגים והקבוצות שמשתתפים במערכת. המרדף אחר איכות גבוהה תלויה גם בשיתוף פעולה בין עמיתים ובהכשרה מקצועית מתמדת. מספר ערים הפכו לדוגמאות של מערכות שמחזקות ומשפרות את עצמן דרך מחקר המבוצע על ידי מחנכים בשיתוף מומחים חיצוניים.

### הצעות והנחיות לתכניות מהגישה האיטלקית לטיפול בגיל הרך

מבט מקרוב על הגישה האיטלקית ועל החידושים במספר ערים שם, עשוי להציע דרכים נוספות בהן יכולים מחנכים אמריקניים להביא את תיאוריית ההתקשרות ומחקריה לתוך התכניות שלהם. כדאי לשקול את הנקודות הבאות:

- יש לבנות את התכנית סביב חברות קרובה ומורחבת בין ובקרב ילדים ומבוגרים. יש להעשיר את ההתקשרות לקהילה המקומית ולמסורות של אנשים שונים, בעבר ובהווה, כולל סיפורים אהובים, אירועים וסמלים קהילתיים ומקומות מפגש מרכזיים.
- יש להכשיר את הצוות באסטרטגיות ליצירת מערכות יחסים באופן עדין, רגוע, אמפתי ואישי, תוך מתן כבוד לרגשות ול"זמן רגשי" ולא התחשבות ב"זמן שעון".
- יש לנצל את תהליך הפרידה להענקת תחושת סגירה, שיא וחגיגות כך שהילדים והמשפחות עוברים לתכנית הבאה בתחושה של סיפוק וציפייה.
- יש לפעול על פי התובנה שילדים מסוגלים ליצור התקשרויות מרובות ולהפוך לחלק מחיי קבוצה מורכבים שיש בהם טקסים, משחקים, בדיחות, דמויות דמיוניות וחפצים יקרים ייחודיים. יש לשתף את המשפחות בהתקשרויות ובחוויות של הילדים ולשמר אותן באמצעות תיעוד.
- יש להכיר בכך שמערכות יחסים חבריות אצל תינוקות ופעוטות מתפתחות רק כעבור זמן ממושך, ושלאיבוד מערכת יחסים בין ילדים צעירים והחלפתה באחרת יש מחיר רגשי כבד. יש לחפש דרכים לשמר המשכיות של קבוצה לאורך זמן ולכבד חברויות מיוחדות שנוצרות בין ילדים.
- יש לקדם את הזדהותם של כל ילד וכל משפחה עם רשת רחבה יותר של שירותים לגיל הרך, ולבנות קשרים הדוקים יותר עם התכניות בהן השתתפו הילדים בעבר ואליהם יעברו בעתיד.

- חשוב שהצוות ירגיש שהוא חלק ממערכת תמיכה. יש לשלב את ההתפתחות המקצועית של הצוות בתכניות קהילתיות ואזוריות רחבות, ולשקף את החיבורים הללו למשפחות.
- יש ליצור סביבה פיזית ידידותית המעודדת רוחה רגשית ותומכת באינטראקציות, תקשורת ומערכות יחסים דרך מאפיינים פיזיים של הרמוניה, פתיחות, רפלקציה ושקיפות.
- על המרחבים והפעילויות במרכז להיות מעוררים ומותאמים לדימיון, פנטזיה והתבטאות, כדי לאפשר לילדים ליצור וליצור מחדש עולם דמיוני משותף המעניק לכל ילד מקום מיוחד בקבוצה ומאפשר לו לעבד רגשות אוניברסליים כגון פחד, כעס, דאגה.
- יש לראות בתכנית מקום למידה וגדילה לילדים ומבוגרים כאחד. יש להשתמש בחזון החינוכי כמערכת יחסים במסגרת הדיאלוג עם ובין אנשי צוות, משפחות והציבור.
- יש להשתדל להגדיל תמיכה ציבורית ארוכת תווך בשירותים הניתנים באמצעות הצגת התוצרים היפים והחגיגות שמכילים בשלבי סיום של פרויקטים של הילדים. מאמץ זה ירחיב את מעגל מערכות היחסים.

### **סיכום**

יצירת תכנית גיל רך שסובבת סביב מערכות יחסים כמוה כהרחבה של ריקוד יחסים מדמויות של התקשרות ראשונית לדמויות חדשות. מהמחנך נדרש לקחת על עצמו תפקיד של אומן לשם ה"הופעה" הזאת. המחנך מכין את המרחב ויוצר מקום נפלא שמעורר בכולם השראה לרקוד. עם ילד חדש שרק נכנס לתכנית, המחנך צריך ליזום, להיות מכוון, להיכנס לקצב של הילד וללכת בעקבות הובלת הילד. היות וילד צעיר נכנס לתכנית "בידיהם" של הוריו, המחנך צריך גם לעטוף את ההורים בתהליך.

בהדרגה, ככל שהריקוד בין הילד למחנך הופך חלק ומוכר, המחנך יכול לעודד את הילד לנסות צעדים מורכבים יותר, וללמדו לרקוד בליווי יצירות אחרות, במקצבים ובמפעמים שונים מאלו שהכיר. השותפות הריקודית יכולה גם להתרחב כשגם הילד וגם המבוגר מתנסים עם בני זוג נוספים מתוך הקבוצה. כשהילד "רוקד" לסירוגין עם בן זוג אחד או עם שניים ולעיתים עם בני זוג רבים, הריקוד הופך לסיפור על מי היה הילד הזה ולמי הוא מתפתח, פעולת גומלין ביצירה עצמית דרך מערכות יחסים קרובות.